

Надія Бойко (Nadiya Boyko)

Ніжин, Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

Людмила Коткова (Liudmyla Kotkova)

Чернігів, Чернігівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені К.Д. Ушинського

ОБ'ЄКТИВАЦІЯ ЕМОТИВНОГО КОНЦЕПТУ ЛЮБОВ / КОХАННЯ В ПОЕТИЧНІЙ КАРТИНІ СВІТУ СЕРГІЯ ЖАДАНА

The Objectivation of the Emotional Concept of Love / Romantic Love in the Poetic World Image of Serhii Zhadan

ABSTRACT: The article traces Ukrainian and foreign linguists' views on the concept from the standpoint of the linguo-cultural approach to its study; correlations of linguo-cultural and artistic (poetic) concepts are characterized; it is stated that the poetic concept of love/romantic love belongs to the dominant and determining existential motivators of human behaviour. It was revealed that in S. Zhadan's poetic image of the world, complexes of hierarchical sensory values are built, which form the basis of the author's choice, his personal views on the inner world and the models of behaviour within it. A set of individually motivated values and virtues models a generalized image of the concept of love/romantic love, in which the intentions and psycho-emotional sphere of the lyrical Self, its internal reflections, are accumulated. It has been established that the contexts in the author's idiostyle, where we observe the use of intensifiers of the poetic concept of love/romantic love for the objectification of the positive-evaluative psycho-emotional states of the lyrical Self (lexemes of happiness, joy, satisfaction, affection, bliss, pleasure, portrait strokes, details of a beloved woman, etc.), are single. At the same time, we trace the dominance of the objectifiers of the analyzed artistic concept through the prism of negative-evaluative psycho-emotional manifestations of the lyrical Self, the use of direct or figurative designations of the concept of love/romantic love as an extinguished feeling, experience, suffering, misunderstanding between lovers; as well as through the prism of the gender opposition she-he, the emotional and axiological opposition smoke-ray, the contrasting axiological reactions of lovers, the negative self-esteem of the lyrical Self, etc.

KEYWORDS: concept, idiolect, love/romantic love, poetic image of the world, Serhii Zhadan

Вступ

Національна мова постає акумулятором не лише культурних і соціальних цінностей її носіїв, історичних подій, ментальних виявів, звичаїв, переконань тощо, а й почуттєвої, внутрішньої сфери людини. Активними виразниками психоемоційних тональностей людини, її аксіологічних вимірів є лексична та фразеологічна системи. Семантика цих вербальних засобів виявляє постійні зв'язки з внутрішньою сферою людини, ментальними інтенціями народу, стає основою для формування художніх картин світу, етноконотованих мовних одиниць, які розглядають як концепти, складники концептосфери¹.

Активізацію наукового студіювання різних концептів, психоемоційних, ментальних знань про фрагменти довкілля та дослідження механізмів їхньої об'єктивації в художніх текстах мовознавці пояснюють пріоритетністю в сучасній лінгвістиці вивчення «особливостей мовної концептуалізації культурного простору через концепти»².

Метою студії є аналіз засобів об'єктивації емотивного концепту **любов / кохання** як виявів авторських інтенцій у поетичній картині світу Сергія Жадана.

Досягнення зазначеної мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) простежити погляди на концепт із позицій лінгвокультурного підходу до його вивчення; 2) схарактеризувати кореляції лінгвокультурного й художнього (поетичного) концептів; 3) визначити специфіку та домінантні засоби об'єктивації емотивного концепту **любов / кохання** в поетичній картині світу С. Жадана.

Методології та методи дослідження

У статті, уналежненій до лінгвоконцептологічного річища сучасних мовознавчих досліджень, основними методологійними принципами наукової парадигми визначено антропоцентризм, експланаторність, експансіонізм і функціоналізм. Методологічний принцип антропоцентризму в розвідці належить до базових, визначальних, оскільки увага зосереджена на лінгвокультурологічних параметрах концепту, на характеристиці художнього концепту як комплексного феномену, що поєднує загальнонаціональні й індивідуально-авторські емотивно-оцінні семантичні плани, що відбивається в їхній об'єктивації в межах художнього контексту, самотності ословлювання концепту. Автор визначає та формує специфіку, характер своєї поетичної картини світу, репрезентує її.

Методологічний принцип експланаторності передбачає поєднання індуктивного та дедуктивного методів аналізу мовленнєвих фактів, він пов'язаний із залученням до аналізу соціокультурних і емоційно-психологічних чинників, по-

¹ J. Bartmiński, *Tekst jako przedmiot tekstologii lingwistycznej*, [w:] *Tekst. Problemy teoretyczne*, red. J. Bartmiński, B. Boniecka, Lublin 1998.

² Т. Вільчинська, *Концептуалізація сакрального в українській поетичній мові XVII-XVIII ст.*, Тернопіль 2008, с. 299.

яснення засобів і способів їх художньої об'єктивації, що уможливило диференціацію мовної і поетичної картини світу автора, двох її варіантів.

Принцип експансіонізму характеризує роботу через залучення інтегрального, міждисциплінарного підходу до аналізу проблеми об'єктивації емотивного концепту в поетичній картині світу митця, передбачає виконання завдань на межі лінгвістики і психології, лінгвістики і культурології, лінгвістики і когнітивістики тощо.

Методологічний принцип функціоналізму в статті забезпечив аналіз функційного потенціалу лексичних і фразеологічних одиниць, природи контекстуально зумовлених мовленнєвих явищ, породження нових семантичних планів, фактів узаємодії мовних одиниць різних рівнів, зіткнення різностильових (різносистемних, різночасових тощо) елементів в одному висловленні, уживання узуально нейтральних лексичних одиниць у нетиповій для них функції – функції контекстуальних конотативів (емотивів, експресивів, асоціативів, символічних номінацій тощо).

У процесі дослідження використано комплекс методів і методик, обрання яких визначили предмет наукового аналізу та завдання. Із метою визначити ключові поняття емотивно-оцінної семантики вербалізаторів концепту **любов / кохання** здійснено системний огляд мовознавчої наукової літератури, присвяченої концептології, емотивно-аксіологічним значеннєвим планам лексичних і фразеологічних одиниць як об'єктиваторам аналізованого концепту, етнолінгвістичному аналізу семантики лексем і фразем на позначення емоційних станів і реакцій, функційних виявів їх реалізації. Домінантні наукові положення узагальнено на підставі інтегративного й міждисциплінарного підходів до аналізу емотивно-аксіологічної семантики концепту **любов / кохання** та в контексті об'єктивації емоційних станів і реакцій ліричного Я.

Під час аналізу використано метод лінгвістичного спостереження – для визначення емотивно маркованих контекстів, оцінної семантики та способів об'єктивації емотивно-аксіологічних семантичних планів концепту **любов / кохання**; наявності їх фіксації в лексико- та фразеографічних працях, систематизації, класифікації й інтерпретації як виявів внутрішнього світу ліричного Я в поетичній картині світу автора; метод **дефініційного аналізу**, що передбачає виявлення: 1) складу лексем і фразем, які експлікують психоемоційні семантичні плани та містять інформацію про емоційні реакції та стани людини в їхньому словниковому тлумаченні; 2) комплексів ієрархізованих почуттєвих цінностей, які складають основу вибору автора, його особистих поглядів на внутрішній світ і моделі поведінки в ньому із лексикографічно фіксованими чи нефіксованими емосемами й аксіосемами у своїх семантичних структурах; 3) компонентного складу семантичних структур лексем і фразем, що в контексті виявляють спроможність експліцитної чи імпліцитної актуалізації емотивно-аксіологічних семантичних планів позитивно- чи негативнооцінних маніфестацій; **описовий** метод (для характеристики специфіки мотивації й об'єктивації емотивно-аксіологічних семантичних планів лексем і фразем на позначення внутрішнього стану людини); метод **компонентного аналізу** (для виявлення специфіки

семантичних структур лексем і фразем, що набувають емотивних та оцінних семантичних планів унаслідок активізації периферійних сем в окремому контексті, у конкретній мовленнєвій ситуації); метод **контекстного** аналізу (для визначення способів моделювання емотивно-аксіологічних семантичних планів лексем і фразем унаслідок нових поєднань і зв'язків, несподіваних зіткнень слів різних темпоральних, стильових і стилістичних рангів із низкою їхніх асоціативних зв'язків.

Лінгвокультурологічні параметри концепту

Мовознавці тлумачать концепт як абстрактну одиницю, належну до ментального рівня. Концепти спроможні «розростатися і збагачуватися завдяки індивідуальному емоційному і культурному досвіду носіїв мови, що спричиняє їхню еластичність, нестійкість і рухомість»³.

З оперттям на положення когнітивної лінгвістики пояснює цей термін Михайло Кочерган, акцентуючи, що концепти належать до «ментальних або психічних ресурсів свідомості й тієї інформаційної структури, яка відображає знання й досвід людини»; це «оперативна змістова одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи і мови мозку (*lingua mentalis*), усієї картини світу, відображеної в мозку людини». Концепти поєднують відомості про те, що «індивід знає, припускає, думає, уявляє про об'єкти світу»⁴.

Виразною ознакою концептів вважають універсальне поєднання інформації про фрагменти навколишнього світу та ставлення до них. Обидва підходи до аналізу концепту – лінгвокогнітивний чи лінгвокультурологічний – передбачають низку характеристик його властивостей. Проте в кінцевому підсумку домінантною ознакою концепту лінгвісти вважають його «певне ідеальне начало (знання, інформація, психіка, ментальність) – своєрідний енергетичний ореол, що перекидає місток між мовою й національним світосприйняттям»⁵.

Анатолій Загнітко характеризує концепти як «ментальні утворення, основним виявом яких постають збережені в людській пам'яті в тих чи інших стереотипах усвідомлювано-типізовані фрагменти досвіду, що уможлиблює передання інформації про них іншим»⁶.

Олена Селіванова зосереджує увагу на конструктивних підходах до вирішення проблеми структури концепту. Дослідниця акцентує на тому, що структура концептів не належить до сталих величин, а може змінюватися в про-

³ М. Скаб, *Концептуалізація сакральної сфери в українській мові*. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук, Київ: НАН України, Інститут української мови 2009, с. 5-6.

⁴ М. Кочерган, *Основи зіставного мовознавства*, Київ 2006, с. 365.

⁵ А. Приходько, *Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики*, Запоріжжя 2008, с. 49.

⁶ А. Загнітко, *Класифікаційні типології концептів*, «Лінгвістичні студії» 2010, вип. 21, с. 16.

цесі функціонування, взаємодії з іншими ментальними конструктами; що «принцип дифузності концептів зумовлений намаганням відокремити мовне як структуроване й концептуальне як розмите та невизначене в пізнавальних процесах»⁷.

В українській лінгвоконцептології простежено домінування не лінгвокогнітивного підходу до аналізу концептів, а «духовно-менталістського» (лінгвокультурного), що передбачає усвідомлення сутності й природи кожного концепту, спонукає до його вивчення насамперед як культурно й етноспецифічно детермінованої сутності⁸.

На позначення ментально маркованих і культурно значущих феноменів у лінгвальному арсеналі наявна низка термінів: **мовно-естетичні знаки національної культури** (Світлана Єрмоленко), **етнокультурний концепт, знак етнокультури** (Віталій Жайворонок); **базовий культурний концепт, ключовий культурний концепт** (Анна Вежбицька); **ментальний прообраз** (Михайло Кочерган); **духовні концепти, духовно-культурні концепти** (Віталій Кононенко); **етноконцепт** (Олена Селіванова); **багатовимірне ментальне утворення, глобальна одиниця мисленнєвої діяльності** (Анатолій Загнітко); **ключове слово культури** (Ірина Голубовська); **ментальне утворення** (Тетяна Вільчинська); **культурно значущий концепт** (Олена Левченко); **лінгвоментальна категорія** (Костянтин Голобородько) та ін.

Зважаючи на пріоритетність підходу до аналізу концепту, коригується його осмислення та тлумачення. Дослідження на основі лінгвокультурного підходу до характеристики тих чи інших концептів, висвітлення концептосфери актуалізують проблеми взаємодії мови особистості й культури, мови й почуттєвої сфери, необхідність комплексного вивчення концептів як складників української ментальності та їхніх об'єктиваторів у творчості художників слова.

Аналіз поетичного дискурсу із позицій лінгвоментального підходу до студіювання семантичних планів концептів передбачає виявлення взаємодії людини зі світом емоцій на основі генетично й культурно засвоєних знань, людського досвіду загалом; взаємозв'язків ментально й особисто значущих сутностей; рис індивідуального й колективного осмислення фрагментів довкілля; поєднання багатовимірності людської свідомості й психоментальних сутностей; обов'язковості постійних змін в індивідуальній та колективній людській пам'яті щодо аксіологічних та емоційно-психологічних характеристик й оцінок фрагментів довкілля, оскільки «у широкому сенсі, усі концепти людини постають культурними, а у вузькому – поведінкові, оцінні, естетичні та інші норми визначають саме культурні концепти»⁹.

⁷ О. Селіванова, *Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми*, Полтава – Київ 2008, с. 417.

⁸ І. Голубовська, *Лінгвокультурні концепти у мовній картині світу українського етносу в XX–XXI століттях жанрово-стильові й лінгвістичні метаморфози в українській мові та літературі*, ред. А. Архангельська, Оломоуц 2016, с. 77.

⁹ А. Загнітко, *Класифікаційні типології...*, с. 18.

У художньому дискурсі концептосферу автора репрезентують моделі, що найадекватніше характеризують культуру етносу, вичерпно експлікують її специфічні риси. Водночас «можливість стати концептами надається винятково тим поняттям, які є значущими для певної культури, виступають носіями концентрованої культурної пам'яті народу»¹⁰.

Ідіости́лі (ідіолекти), складники концептосфер українських художників слова досліджують Світлана Бибик, Надія Бойко, Наталія Бондар, Тетяна Вільчинська, Костянтин Голобородько, Ніна Данилюк, Світлана Єрмоленко, Володимир Калашник, Тетяна Космеда, Людмила Коткова, Олена Кульбабська, Олена Маленко, Анатолій Мойсієнко, Людмила Мялковська, Наталія Мех, Анатолій Поповський, Любов Пустовіт, Наталія Слухай, Надія Сологуб, Микола Степаненко, Галина Сюта та ін.

Концепти культури, психоемоційної сфери, потрапляючи в межі художніх просторів того чи того автора, не тільки експлікують «збережені історичною пам'яттю народу ментальні ознаки і явища», а й увиразнюються, збагачуються новими різноманітними семантичними планами. Відображаючи національну картину світу, вони функціонують у тексті як художні культурні концепти¹¹.

Художній концепт як лінгвоментальна сутність

Студії з лінгвістики тексту, лінгвостилістичного аналізу художніх дискурсів передбачають виявлення, класифікацію та характеристику як універсальних базових концептів культури, так і художніх концептів, індивідуально-авторських лінгвоментальних сутностей (Світлана Бибик, Надія Бойко, Наталія Бондар, Тетяна Вільчинська, Костянтин Голобородько, Світлана Єрмоленко, Володимир Калашник, Тетяна Космеда, Людмила Коткова, Олена Кульбабська, Лідія Лисиченко, Любов Мацько, Анатолій Мойсієнко, Людмила Мялковська, Наталія Слухай, Галина Сюта та ін.).

Виявлено, що в художньому дискурсі концепти постають зазвичай як індивідуальні смислові ментально марковані утворення, що структурують та реструктурують фрагменти довкілля, перебувають у тісних зв'язках із семантичними планами вербалізаторів концептів, колективних аксіологічно й психоемоційно значущих ментальних утворень, що фіксують своєрідність окремого ідіолекту (ідіостилю). Культурні концепти зафіксовані в різноманітних формах, вони наявні в людській свідомості як динамічні «перцептивно-ментально-афективні» утворення, чим суттєво відрізняються від понять і значень, що належать до складників наукових описів¹².

¹⁰ І. Голубовська, *Лінгвокультурні концепти...*, с. 76.

¹¹ Н. Бондар, *Базові концепції української ментальності у творчості братів Тютюнників*. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук, Полтава – Запоріжжя 2018, с. 33.

¹² A. Wierzbicka, *Lexicography and Conceptual Analysis*, Ann Arbor 1985, p. 49.

У межах художнього дискурсу Костянтин Голобородько пропонує виокремлювати не лише універсальні, а й індивідуально-авторські (ідіостильові) концепти, які актуалізовано на лексичному рівні в структурі художнього тексту суголосно з авторською інтенцією, набуттям значущості «в досягненні його художнього смислу»¹³.

Здебільшого об'єктивацію концепту в художній мові пов'язують зі словом, яке «набуває статусу імені концепту – мовного знака, що найбільш повно і адекватно об'єктивує концептуальний зміст»¹⁴.

Особливістю об'єктивації художніх концептів є відхід від використання прямих вербалізаторів, заміна їх низкою нетипових образних найменувань, контекстуальних характеристик, які експлікують авторське розуміння й бачення значущості окремого концепту. Досліджуючи семантику вербалізаторів концептів у художніх текстах, важливо враховувати широкі контексти, асоціативні зв'язки, прихований зміст, щоб зрозуміти семантичні нюанси, досягнути сутності контексту, осмислити аксіологічні й емоційно-психологічні інтенції автора. Декодування смислу концепту, його функційного навантаження можливе лише через слово, семантику лексичної одиниці, її контекстуально актуалізовані конотації, асоціативні й аксіологічні параметри, що «виявляє співвідношення концепту зі словом як мовним знаком та його значенням»¹⁵.

Структурними складниками художнього концепту вважають поняттєвий, ціннісний та образний¹⁶. Ці позиції передбачають уважне декодування контекстуальних конотативних значень вербалізаторів концептів, відображення культурних, психоемоційних уявлень про фрагменти довкілля, традицій, пов'язаних із цими лінгвоментальними сутностями.

Функційне навантаження концептів має опертя на загальномовне кодування фрагментів довкілля, де в основі лежать уписані в широкий контекст загальноприйняті мовні коди, ментальні сутності, які в межах художніх просторів зазнають модифікацій та трансформацій. Глибину образності художніх концептів визначає культурний, аксіологічний та емоційно-психологічний досвід письменника як мовної особистості, що постає узагальненим образом носія й об'єктиватора комплексу знань, пов'язаних із людиною, ієрархією її національно-культурних, ментальних цінностей; уявлень про світ, систему життєвих настанов і намірів, виявів самоідентифікації тощо.

У художніх контекстах на розуміння значення концепту впливають конотативні маркери, такі їхні різновиди, як «уявлення, почуття, культурний ком-

¹³ К. Голобородько, *Ідіостиль Олександра Олеся: лінгвокогнітивна інтерпретація*, Харків 2010, с. 50.

¹⁴ Т. Вільчинська, *Концептуалізація сакрального...*, с. 44.

¹⁵ Там само, с. 44.

¹⁶ О. Колесник, *Концепт війни в аспекті лінгвосеміотики та лінгвокультурології*, «Мовні і концептуальні картини світу», Київ 2014, вип. 48, с. 217.

понент, компонент поля, рівень знання та світогляд»¹⁷. Конотативна семантика (узуальна чи okazіональна) постає комплексним емотивно-оцінним, експресивним засобом, що виявляє себе в художніх текстах як виразник асоціативного поля мовомислення автора, його уявлень і спроможності виражати загальнонародні етноментальні сутності, основи світобачення автора, його ставлення до національних цінностей та прагнення до самоідентифікації через художні концепти.

Орієнтація на художнє освоєння дійсності, нетипове оцінювання характерних рис концептів передбачає постійні творчі пошуки письменників. Особливо виразно це можна простежити в поетичній мовній картині світу, оскільки «як частина національної свідомості поезія завжди прагнула освятити, піднести, одухотворити буденну мову»¹⁸.

Анатолій Мойсієнко, дослідник аперцептивних рівнів поетичного мовостилю, вибудовує ієрархію низки наукових понять (**мовна картина світу, національно-мовна картина світу, індивідуальна (автономна) картина світу мовної особистості, мовна картина світу окремого твору, героя**) і робить висновок про те, що «усі ці картини світу є продуктом пізнання людини на різних рівнях соціально-культурного досвіду, відповідно вони «відображають» і різну денотативну сферу, ...тобто текстову, поетичну»¹⁹.

Світлана Єрмоленко зазначає, що

в основі поетичної мови лежить особливий характер конкретно-чуттєвого бачення світу, орієнтація на емоційно-естетичне сприйняття його. Поетична мова аж ніяк не відмежована від загальноживаної..., поетичного змісту набуває будь-який вислів, який естетично освячується в поетичному контексті. Поетична мова – це свобода лексико-семантичної сполучуваності й виникнення ефекту змістової несподіванки²⁰.

Об'єктивуючи характеристики одиниць концептосфери, художники слова виражають індивідуально-авторські моделі поетичної картини світу, її знакові одиниці. Дослідники акцентують на залежності семантичної організації тексту від аксіологічної картини світу, де наявна інтенційна актуалізація системи морально-етичних норм і цінностей²¹.

¹⁷ Т. Вільчинська, *Концептуалізація сакрального...*, с. 87.

¹⁸ С. Єрмоленко, *Нариси з української словесності (стилістика та культура мови)*, Київ 1999, с. 10.

¹⁹ А. Мойсієнко, *Слово в аперцептивній системі поетичного тексту: декодування Шевченкового вірша*, Київ 2006, с. 163.

²⁰ С. Єрмоленко, *Нариси з української словесності...*, с. 323.

²¹ J. Bartmiński, *Tekst jako przedmiot tekstologii...*, s. 17.

Художній концепт любов / кохання в ідіолекті Сергія Жадана

Творчість Сергія Жадана, сучасного українського митця, є унікальною й багатогранною. Прозаїк, поет, музикант, культурний і громадський діяч, активний волонтер, лідер низки патріотичних та мистецьких заходів різних рівнів. Творчі напрацювання Сергія Жадана виразно репрезентують його мовомислення й мовотворчість. Доробок автора – це складник загальноукраїнського літературного процесу, репрезентованого низкою романів (*Депеш Мод*, *Ворошиловград*, *Месопотамія*, *Інтернат*), збіркою історій *Гімн демократичної молоді*, оповіданнями, поетичними збірками (*Рожевий дегенерат*, *Цитатник*, *Генерал Юда*, *Марадона*, *Балади про війну і відбудову*, *Ефіопія*, *Історія культури початку століття*, *Життя Марії*, *Антенa*, *Список кораблів*, *Скрипниківка* та ін.). Сергій Жадан узяв активну участь у створенні проєктів *Жадан і Собаки* та *Лінія Маннергейма*²².

Поетична картина світу С. Жадана містить базові концепти, які складають ієрархію авторських ціннісних вимірів і формують його аксіологічну картину світу, у якій можна виокремити духовні концепти, що репрезентують внутрішні стани й почуття людини, її психоемоційну сферу, та концепти, що характеризують людину крізь призму етнокультурних та соціокультурних вимірів, маніфестуючи єдність морально-етичних цінностей, світобачення та світовідчуття через художні ключові концепти. Ці типи концептів належать до художніх, вони тяжіють до потенційних образів, репрезентують індивідуально-авторські інтенції.

Лінгвістичний аспект вивчення специфіки індивідуально-авторської (ідіолектної) об'єктивації психоемоційної сфери (почуттєвих інтенцій, емоційних станів і реакцій) ліричного Я в поетичному тексті передбачає виявлення найважливіших для внутрішнього світу автора констант, у яких акумульовано його емоційно-психологічний досвід.

У поетичній картині світу С. Жадана виокремлюємо з-поміж низки художніх концептів, належних до духовної сфери, що репрезентують внутрішні стани й почуттєві тональності людини (ліричного Я), емотивний концепт **любов / кохання**. Для ідіостильової манери об'єктивації внутрішньої сфери ліричного Я характерне використання лексики на позначення емоцій, прямого (1) чи об'язного (2) їх номінування, наприклад:

- 1) ...довго стоїть, не відчуває холоду, тримає в руках пакет із речами жінки, з якою живе, яку **любить**²³.

²² Л. Коткова, *Мова як ключовий лінгвоментальний образ поетичної картини світу Сергія Жадана (на матеріалі збірки „Скрипниківка”)*, «Література та культура Полісся» 2023, вип. 109 (23), с. 222.

²³ С. Жадан, *Антенa*, Чернівці 2018, с. 71. Тут і далі всі відмінності в цитатах - від авторів статті [НБ. ЛК].

2) Історії про **любов** завершуються того ж таки вечора, десь на вулиці, коли їм обом стає так самотньо, ніби холодним долоням, схованим у різних кишенях пальта. Яка різниця, якій долоні самотніше. Яка різниця, якій холодніше. Яка різниця, на кого тепер ображатись²⁴.

Метафорична репрезентація концепту **любов** зосереджена на песимістичній настроєвості, послідовно підтвердженій короткими часовими межами почуття (**завершуються того ж таки вечора**), негативними відчуттями внутрішнього, душевного стану (**обом стає так самотньо, якій долоні самотніше**), усвідомленням неминучої образи (через риторичне висловлення – **на кого тепер ображатись**). Семантичні плани почуттєвого концепту увиразнює порівняння та метонімічний образ людини (синекдоха – **долоня**). Загальну негативну конотацію посилює триразовий повтор (**яка різниця**).

Стрижневе місце з-поміж репрезентантів концепту **любов** / **кохання** належить соматизму **серце**:

Чим можна ламати замки до **сердець**? Лише словами, поставленими з ніг на голову. Чим можна заворозити чужу **любов**? Лише віршами, писаними на сторінках біблії, поверх детальних описів апокаліпсису²⁵.

Соматизм **серце** в поетичній картині світу традиційно експлікує почуттєву сферу людини (**любов, щастя, радість, задоволення, замилювання, блаженство, насолода і біль, мука, страждання тощо, що живуть у серці (душі)**). Ліричний Я риторично запитує про інструмент, що дає можливість «відчиняти», завойовувати серця. Відповідь містить оречевлений образ мови, уживання незвичайних, нетипових слів, що «поставлені» з **ніг на голову (словами, поставленими з ніг на голову)**. Контекст експлікує також домінування оптимістичних тем, мотивів, образів, уміщених у Біблії, священній книзі християн, одній із найвизначніших пам'яток світової релігійної думки. Молитви, повчання, міфи, легенди міцно закріпилися в духовній і культурній сферах українців як чинники, що набули особливої ваги, стали художніми засобами вербалізації позитивних емоційно-психологічних тональностей. Нових позитивних аксіологічних вимірів набувають тексти **віршів, писаних на сторінках Біблії**, зокрема локалізації віршів з акцентом на значущості позитивних почуттів, оскільки ці вірші написані саме поверх **детальних описів апокаліпсису**.

Двовчленний узуальний асоціативний ланцюг **серце – любов / кохання** в поетичній картині світу С. Жадана суттєво поширюється (**сонце – час – серце – гніздо – любов**):

²⁴ Там само, с. 44.

²⁵ Там само, с. 74.

Тим часом рухається сонце, не спиняється час, ліпляться наші **серця**, мов ластів'ячі гнізда, на піддашсях **любові**²⁶.

Контекст ілюструє своєрідність манери рефлексії емоційного мовомислення автора на тлі філософсько-часового осягнення реалій довкілля (рух сонця, вічний плін часу) й образного номінування почуття любові, в основі якого – метафоризація соматизму **серце (ліпляться наші серця)**, порівняння з реальним фрагментом довкілля (**мов ластів'ячі гнізда**) та просторовою метафорою **на піддашсях любові**.

У художньому мовомисленні автора поряд із гендерно маркованою абсолютизацією поглядів на почуття любові, реакцій, станів і виявів, наприклад:

Ми можемо відмовитись від уміння плакати, коли нас переповнює радість, можемо відмовитись... але, доки ми не відмовились, доти чоловіки закохуються так, як кити вистрибують на берег – без жодного шансу на повернення²⁷.

Наявні контексти, де йдеться про гендерну рівність щодо цілковитого занурення у психоемоційну сферу, постійне відчуття спокуси «бути безнадійно закоханим» і навпаки – мати задоволення «бути відлученим від **любові**»:

Зараз спробую переповісти це своїми словами. Так, щоби не говорити про нього, так, щоби не говорити про неї. Так, щоби говорити про головне. Головне полягає в тому, що ніхто не може встояти перед спокусою бути безнадійно **закоханим**, безнадійно і нещасливо, ніхто не може відмовити собі в задоволенні бути відлученим від **любові**, ніби від церкви, в якій нас усіх свого часу похрестили²⁸.

Ідіостильову манеру С. Жадана виявляють контексти, де використано неемотивні лексичні номінації на позначення почуття любові:

(...) я знаю, що ніхто ні від чого не відмовиться, я знаю, що ніхто не відмовиться від **головного** – **викинутись на берег**, викинутись на берег, викинутись і не шкодувати²⁹.

Головне – це любов (кохання), **викинутись на берег** – закохатися (індивідуально-авторська перифраза на позначення високого почуття). Інтенсивність і значущість почуттєвих станів увиразнюють різного рівня повтори.

²⁶ Там само, с. 297.

²⁷ Там само, с. 50.

²⁸ Там само, с. 48.

²⁹ Там само, с. 51.

Для поетичної картини світу С. Жадана характерний певний ступінь натуралізму на тлі заглиблення в мінливі психоемоційні стани, розмисли про екзистенційну сутність людини й висновки ліричного Я:

Історії про **любов** починаються зранку, в холодній кімнаті, де ці двоє намагаються в сліпому світанковому освітленні твердо дивитися одне одному в очі, не відводити погляду, не соромитись щойно сказаного, не шкодувати за щойно вчиненим. І коли хтось перший не витримує – а хто не витримує? він і не витримує – і дивиться їй за плече, і помічає перехожих дощу за вікном – тоді в його погляді й з'являється те, що можна назвати **любов'ю**³⁰.

Поєднання соматизмів, лексичних повторів та домінування зорових образів увиразнено фоностилістичними засобами.

До показових явищ ідіолекту митця належить використання соматизмів для моделювання тропеїчних структур, відбиття психоемоційних станів ліричного Я, що мають динамічний характер:

Зрушене її стопою, повітря наповнюється спрагою, мов хвиля, викочується аж по той бік ночі, темрява рветься в бік невидимого берега, розмірено й уперто забуває подих, ламає твоє дихання, ритмізує мовчання³¹.

У трьох поетичних рядках емоційно-почуттєву сферу вербалізують нетипові метафоричні образи (**стопа, повітря, темрява**), внутрішній мінливо-динамічний світ ліричного Я конкретизують семантичні плани низки дієслів: **наповнюється, викочується, рветься, забуває (подих), ламає (твоє дихання), ритмізує (мовчання)**. Вони стосуються фізіологічних змін, вегетативних реакцій організму (ліричного Я) на переживання, бо «**Поночі** вона підходить до свого дому, заходить у **темний** під'їзд, ступає на першу сходинку»³².

Контексти виявляють нетрадиційні стилістичні підходи до реалізації внутрішнього (почуттєвого) портретування закоханого ліричного Я, його хвилювання: назви емоцій та психоемоційних станів, оцінні характеристики себе самого, індивідуально-авторські мотивації контрастних реакцій закоханих (емоційно-аксіологічний опозит ВОНА – ВІН):

Другий день не говорять одне з одним. З нею простіше, а ось він, лише подивіться на нього. Як він розбирається тепер із їхнім минулим. Як пригадує йому всі гріхи. Місить кулаками пам'ять, ніби печінку суперника, мітить у найбільш болючі місця: мститься за легкість, мститься за відвертість, мститься за нахабство дивитися

³⁰ Там само, с. 43.

³¹ Там само, с. 53.

³² Там само, с. 53.

в майбутнє, мститися за зухвальство загадувати наперед. Хто тебе вчив мститися самому собі? Хто тебе вчив не вибачати собі самому? Де вчать цій химерній техніці п'яного бою – забивати до смерті власну тінь, закидати камінням своє відображення у вітрині книжкового магазину?³³

У контексті актуалізовано об'ємну самооцінку, психоемоційну характеристику ліричного Я, динамічність перебігу переживань і їх образно-асоціативне наповнення й осмислення. Послідовно мотивовані асоціативні метафори, порівняння, чотириразовий повтор емотива **мститися** та риторичні синтаксичні моделі слугують засобами експресивізації поетичної картини світу автора, засвідчують специфічну психоемоційну настроєвість ліричного Я.

Гендерний опозит ВОНА – ВІН репрезентує експресивний ракурс семантики субстантива **сварка** та об'єктивацію протилежних мотивів: бажання (хотіння) підтримувати стосунки, з одного боку, і закінчення їх, з другого: «Тут між ними починається **сварка**. Ну як сварка – **він** хоче, аби все було, як раніше, а ось **вона** хоче, аби все закінчилось – раз і назавжди. Щоби все закінчилось, щоби нічого не було»³⁴.

Окремі поетичні фрагменти присвячені художнім концептам, що виявляють асоціативні основи образних найменувань психоемоційних станів. Так, емоційно-аксіологічний опозит **дим** – **промінь** домінує в контексті з асоціативно мотивованими оптимістичними образами небесної сфери та уявних світлих перспектив (**попереду всі спокуси життя**). Водночас простежуємо зміну мінорного настрою ліричного Я на основі епітетної конотації – відчуття **тривожної** річкової прохолоди: «Місяць повниться з ночі в ніч. Попереду ще стільки димів і променів. Попереду всі спокуси життя. Тривожна річкова прохолода. Другий місяць вагітності»³⁵.

Індикатором образного мовомислення автора, маркером його ідіолекту постає метафорична об'єктивація почуттєвої сфери людини в контексті: «Ми залишаємо по собі сухі трояндові стебла **пристрасті** на готельних балконах»³⁶.

Асоціативно-метафорична модель кохання – сухі трояндові стебла **пристрасті** маніфестує літні любовні втіхи.

Показовими для ідіолекту С. Жадана є несподівані метафоричні репрезентації аналізованого художнього концепту, його індивідуально-авторські мотиви, інтерпретації, представлені через адміністративно-торгівельну сферу:

Підійміть руку ті, хто готовий був продати душу за щасливе **кохання**, але так і не домовився з посередником; підійміть руку ті, хто б ніколи на це не зважився; і також підійміть руку всі інші – ті, кого просто не влаштували умови контракту³⁷.

³³ Там само, с. 44.

³⁴ Там само, с. 54.

³⁵ Там само, с. 55.

³⁶ Там само, с. 295.

³⁷ Там само, с. 296.

Ліричний Я прагне здійснити «розмежування» осіб на основі їхнього ставлення до можливої зради, втрати гідності, совісті; згоди служити комусь тощо. Вербалізаторами оцінної шкали концепту **кохання** слугує узуальна фразема **продати душу** та лексеми на позначення ділових контактів, торговельних зносин тощо.

Метафоричну репрезентацію художнього концепту **любов / кохання** інколи забезпечують контексти, які в мовній свідомості етносу безпосередньо не асоціюються з елементами внутрішнього портретування ліричного Я, його емоційними станами, почуттєвими інтенціями: «Пізно лагодити шлюзи, крізь які витекло стільки води»³⁸ – про згаслі почуття, завершення стосунків: «Пізно підбирати потрібні слова. Пізно врізати нові замки»³⁹ – час, коли закохані розлучаються.

Об'єктивацію почуттєвої сфери людини простежено в мікроконтекстах, де йдеться про філософські категорії, єдності перервності та неперервності простору і часу, реалії всесвітнього рівня з їхньою значущістю для людства загалом й окремої особистості зокрема. На тлі образів всесвіту постає портретна динамічна деталь коханої: «Час складається з мовчання і дихання, з руху планет, з руху, яким вона поправляє волосся»⁴⁰.

Непорозуміння між закоханими об'єктивовано в руслі «світової» проблеми, яку так і не з'ясовано, вона лишилася стрижнем внутрішнього світу ліричного Я:

Вимагає від світу негайної капітуляції. А світ і хотів би капітулювати. А світу й немає чого опиратися. А світ і сам готовий скласти зброю. Але він не говорить із нею другий день. І вона не говорить із ним другий день. І з цілим світом вони другий день не говорять. Тож як йому, світові, зрозуміти, чого вони хочуть узагалі⁴¹.

Зазвичай об'єктиватором художнього концепту **любов / кохання** постає лексема **щастя**, яка слугує контекстуально вмотивованим опозитом до негативних емотивно-оцінних семантичних планів лексеми **образа**: «...дихаєш йодом, видихаєш поезію, аби не задихнутись від образи і щастя»⁴². Мотивоване соціокультурними чинниками метафоричне словосполучення **видихаєш поезію** забезпечує образно-почуттєве увиразнення, особливості сприймання ліричним Я етапів творчого процесу.

Висновки

Концепт **любов / кохання** в усі епохи належить до домінуютьних і визначальних екзистенційних мотиваторів поведінки людини. У поетичній картині світу С. Жадана вибудовуються комплекси ієрархізованих почуттєвих цінностей, які

³⁸ Там само, с. 212.

³⁹ Там само, с. 213.

⁴⁰ Там само, с. 272.

⁴¹ Там само, с. 45.

⁴² Там само, с. 53.

складають основу вибору автора, його особистих поглядів на внутрішній світ і моделі поведінки в ньому. Сукупність індивідуально мотивованих цінностей і чеснот моделює узагальнений образ концепту **любов / кохання**, у якому акумульовані інтенції й психоемоційна сфера ліричного Я, його внутрішні рефлексії.

Контексти в ідіостилі автора, де виявлено використання інтенсифікаторів художнього концепту **любов / кохання** для об'єктивації позитивно-оцінних психоемоційних станів ліричного Я (лексеми **щастя, радість, задоволення, замилювання, блаженство, насолода**, портретні штрихи, динамічні деталі коханої жінки тощо), належать до поодиноких. Простежено домінування об'єктиваторів аналізованого художнього концепту крізь призму негативно-оцінних психоемоційних виявів ліричного Я, використання прямого чи образного позначення концепту **любов / кохання** як згаслого почуття, переживання, страждання, непорозуміння між закоханими, завершення стосунків, тимчасові любовні втіхи, відчуття болю, негативні внутрішні рефлексії, гендерний опозит **вона – він**, **емоційно-аксіологічний опозит дим – промінь**, контрастні аксіологічні реакції закоханих, негативна самооцінка ліричного Я тощо.

Особливістю тропеїчної репрезентації художнього концепту **любов / кохання** вважаємо зразки внутрішнього портретування ліричного Я за допомогою об'єктиваторів, які в мовній свідомості українського етносу семантично досить віддалені, безпосередньо не асоціюються з виявами психоемоційних станів зокрема та почуттєвими інтенціями загалом. Контексти об'єктивують і своєрідність манери рефлексії емоційного мовомислення автора, засвідчують характерне філософське осягнення художнього концепту **любов / кохання** на тлі реалій довіклія й образного номінування почуття через гаму емоційних тональностей.

References

- Bartmiński J., *Tekst jako przedmiot tekstologii lingwistycznej*, [w:] *Tekst. Problemy teoretyczne*, red. J. Bartmiński, B. Boniecka, Lublin 1998.
- Bondar N., *Bazovi kontseptsiiy ukayins'koyi mental'nosti u tvorchosti brativ Tyutyunnykiv*. Dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata filolohichnykh nauk, Poltava – Zaporizhzhia 2018.
- Holoborod'ko K., *Idiostyl' Oleksandra Olesya: linhvokohnityvna interpretatsiya*, Kharkiv 2010.
- Holubov's'ka I., *Linhvokul'turni kontsepty u movniy kartyni svitu ukayins'koho etnosu v XX-XXI stolittiyah: zhanrovo-styl'ovi y linhvistychni metamorfozy v ukayins'kiy movi ta literaturi*, red. A. Arkhanhel's'ka, Olomouts 2016.
- Kocherhan M., *Osnovy zistavnoho movoznavstva*, Kyiv 2006.
- Kolesnyk O., *Kontsept viyna v aspekti linhvosemiotyky ta linhvokul'turolohiyi*, «Movni i kontseptual'ni kartyny svitu», Kyiv 2014, vyp. 48.
- Kotkova L., *Mova yak klyuchovy linhvomental'nyy obraz poetychnoyi kartyny svitu Serhiya Zhadana (na materialy zbirkyy „Skrypnikivka”)*, «Literatura ta kul'tura Polissya» 2023, vyp. 109 (23).
- Moysiienko A., *Slovo v apertseptsiiyny systemi poetychnoho tekstu: dekoduvannya Shevchenkovoho virsha*, Kyiv 2006.

- Prykhod'ko A., *Kontsepty i kontseptosystemy v kohnityvno-dyskursyyniy paradyhmi linhvistyky*, Zaporizhzhya 2008.
- Selivanova O., *Suchasna linhvistyka: napryamy ta problemy*, Poltava – Kyiv 2008.
- Skab M., *Kontseptualizatsiya sakral'noyi sfery v ukrayins'kiy movi*. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia doktora filolohichnykh nauk, Kyiv: NAN Ukrainy, Instytut ukrainskoi movy 2009.
- Vil'chyn's'ka T., *Kontseptualizatsiya sakral'noho v ukrayins'kiy poetychniy movi XVII-XVIII st.*, Ternopil' 2008.
- Wierzbicka A., *Lexicography and Conceptual Analysis*, Ann Arbor 1985.
- Yermolenko S., *Narysy z ukrayins'koyi slovesnosti (stylistyka ta kul'tura movy)*, Kyiv 1999.
- Zahnitko A., *Klasyfikatsiyni typolohiyi kontseptiv*, «Linhvistychni studiyi» 2010, vyp. 21.
- Zhadan S., *Antena*, Chernivtsi 2018.

ПРО АВТОРОК

Надія Іванівна Бойко – доктор філологічних наук, професор кафедри української мови, методики її навчання та перекладу Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (Nizhyn State University named after Mikoli Gogol). **Публікації: книги:** *Експресивний потенціал ідіолекту Володимира Винниченка: лексичні та фразеологічні складники*, Ніжин 2017 (у співавторстві); *Експресивна семантика: дискурсивна інтерпретація*, Ніжин 2018 (у співавторстві). **Статті:** *Специфіка лексико-семантичного поля концепту війна в кіноповісті О. Довженка „Україна в огні”*, «Література та культура Полісся» 2021, вип. 102 (17), с. 116-130; *„Згорають очі слів, згорають слів повіки” (образний потенціал соматизмів у поетичній картині світу Миколи Вінграновського)*, «Культура слова» 2022, вип. 96, с. 165-175; *Домінанти наукового мовосвіту Анатолія Мойсієнка*, «Українське мовознавство» 2023, вип. 1 (53), с. 73-87.

ORCID: 0000-0003-0881-743X

Email: bni_bni52@ukr.net

Людмила Іванівна Коткова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені К.Д. Ушинського (Chernihiv Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education named after K.D. Ushinsky). **Публікації: книги:** *Експресивний потенціал ідіолекту Володимира Винниченка: лексичні та фразеологічні складники*, Ніжин 2017 (у співавторстві). **Статті:** *Means and methods of objectization of emotional-evaluative semantic plans of lexical units in the ukrainian language*, «AD ALTA: journal of interdisciplinary research» 2022, 12/02-XXX, с. 73-80 (у співавторстві); *Концептуальна картина світу в епістолярній спадщині Василя Стуса*, [в:] *Освіта Донеччини: історія, сьогодення та майбутнє*, Вінниця 2023, с. 209-244; *Темпоральні аспекти поетики збірки Сергія Жадана «Антенa» (на основі українського й польського видань)*, [в:] *Міжкультурна комунікація в контексті глобалізаційного діалогу: стратегії розвитку*, ч. 1, Львів – Торунь 2022, с. 42-46; *Мова як ключовий лінгвоментальний образ поетичної картини світу Сергія Жадана (на матеріалі збірки „Скрипниківка”)*, «Література та культура Полісся» 2023, вип. 109 (23), с. 220-233.

ORCID: 0000-0001-6349-3576

Email: kotkova@ukr.net